

Blok tematyczny: Życie społeczne

Temat dnia: Ortograficzne przyczyny pisowni "jarzyny".

Cel lekcji: Systematycznie ćwiczyć stosowanie poprawnych liczebników przy podawaniu daty. Utrwalać umiejętność rozumienia ze słuchu. Przypomnieć zasady ortograficzne dotyczące pisowni "rz". Kształcić umiejętność uważnego słuchania i korzystania z zebranego w ten sposób materiału. Kształtować w uczniach potrzebę poprawnej i starannej wymowy. Promować właściwe postawy podczas pracy zespołowej.

Pomoce:

Uczeń: przybory szkolne

Nauczyciel: Tekst źródłowy, ramki do ćwiczeń.

Zapis w dzienniku: Powitanie wprowadzające w temat. Krótkie, tradycyjne ćwiczenie z liczebnikami podczas podawania bieżącej daty. Rozumienie ze słuchu. Krótkie opowiadanie o Grzegorzu i Krzysztofie. Uzupełnianie luk i analiza wybranych wyrazów. Wypisanie na tablicy wyrazów trudnych pod względem ortograficznym. Przypomnienie zasad ortograficznych regulujących pisownię **rz/ż**. Zabawa słownikowa utrwalająca poznane podczas lekcji nazwy warzyw i owoców. Ćwiczenia w pisaniu. Układ alfabetyczny. Pisownia "**rz**" po spółgłosce.

Przebieg:

1. Powitanie.
2. Podanie dnia i daty - krótkie, tradycyjne powtórzenie liczebników na tej podstawie.
3. Rozumienie ze słuchu. N. mówi: *Przeczytam dwukrotnie tekst. Słuchajcie uważnie i podczas czytania uzupełnijcie luki, w wersji, którą wam rozdaję.*
4. Staranna poprawa prac uczniów. Wypisanie na tablicy poszczególnych wyrazów z zaznaczeniem na kolorowo miejsc trudnych pod względem ortograficznym. Uczniowie część wyrazów wypisują w zeszytach ręcznie, część, ze względu na dużą ilość mogą do zeszytu wkleić, jeśli nauczyciel przygotuje wcześniej odpowiednią wkładkę.

Grzegorz rz: r (w językach obcych w forma: Gregor".

Krzysztof - rz po spółgłosce.

żywność - "ż" niewymienne, zapamiętujemy pisownię.

pierwszy - wyjątek od reguły "rz" po spółgłosce.

przygotowywać - "rz" po spółgłosce.

świeży - "ż" niewymienne

jarzyna - danie jarskie (dawniej jar - początek wiosny, siano się tzw. warzywa i zboża jarskie, patrz aneks dla nauczyciela)

wrzesień "rz" po spółgłosce, ale też wymiana do ukraińskiego "we**r**eseń"

brzoskwinia "rz" po spółgłosce

rzodkiewka "rz" niewymienne, pisownia do zapamiętania.

rzepa "rz" niewymienne, pisownia do zapamiętania.

najlepszy - przymiotnik w stopniu wyższym, wyjątek od reguły

żurawina - "ż" niewymienne, pisownia do zapamiętania.

jeżyna - "ż" niewymienne, pisownia do zapamiętania. (nazwa pochodzi od jeża, ma kolce jak jeż)

porzeczka "rz" niewymienne, wyraz pochodzi od "po rzece", dawnego usytuowania rośliny.

gorzkie - gorzyc

warzywa - warzyć (archaizm) - ukraińskie "warzyty"

w wywarze - wywar

na parze - para

przygotowywanie - "rz" po spółgłosce.

5. Przypomnienie zasad ortograficznych regulujących pisownię **rz/ż** następuje na bieżąco, podczas dokonywania analizy tekstu czytanego.

6. Zabawa słownikowa utrwalająca poznane podczas lekcji nazwy warzyw i owoców.

Opis: Uczniowie siadają w kręgu razem z nauczycielem. Rozpoczyna nauczyciel, który wypowiada pierwsze zdanie:

Wybieram się na targ i chcę kupić pęczek rzodkiewek.

Następny uczeń powtarza to samo zdanie i dodaje od siebie warzywo lub owoc.

Wybieram się na targ i chcę kupić pęczek rzodkiewek i dwa kalafiory.

Kolejni uczniowie dodają od siebie jakiś artykuł. Gdy zabawa się kończy, lista kupionych warzyw i owoców jest tak długa, jak ilość osób w kręgu. Każdy kolejny uczeń musi powtórzyć wszystko, co powiedział poprzednik. Wielokrotne powtarzanie tych samych wyrazów jest świetnym ćwiczeniem pamięciowym, ale także dykcyjnym - jeśli podczas zabawy nauczyciele pilnuje zasad poprawnej wymowy.

Ostatnie zdanie może brzmieć na przykład tak:

Wybieram się na targ i chcę kupić pęczek rzodkiewek i dwa kalafiory, dwie brzoskwinie, czarną rzepe, trzy ogórki, trzy pomarańcze, dwa kilogramy ziemniaków, pół kilogramów orzechów, dwie główki kapusty, dwie główki czosnku, trzy pomidory, sałatę, sześć bananów, cztery jabłka, kilogram śliwek.

7. Ćwiczenia w pisaniu

Do podanych wyrazów dopisz pokrewne, aby pokazać wymianę **"rz"** do r. Zaznacz **"rz"** i **"r"** czerwonym kolorem.

mądrze - mądry

jarzyna - jarskie

szerzej - szeroki

orzeł - orły

wierzyć - wiara

rower**rz**ysta - rower

skó**rz**any - skóra

dob**rz**e - dobry

8. Pisownia "rz" po spółgłosce. Ułóż podane wyrazy w porządku alfabetycznym, sprawdź ich znaczenie

przemówienie, krzepki, brzydki, chrzan, grzęda, spojrzanie, wrzesień, przekora, grzeczny, wrzucać, krzyżowy, brzemienny

8. Zadanie domowe:

Z wybranymi dziesięcioma wyrazami ułóż zdania bądź ułóż opowiadanie z ich użyciem.

Tekst do ćwiczeń rozumienie ze słuchu:

Wersja do czytania

Grzegorz i Krzysztof zajmowali się promocją zdrowej żywności. Pierwszy od lat przygotowywał potrawy ze świeżych jarzyn i owoców, a potem prezentował je w swoim programie telewizyjnym. We wrześniu bardzo popularny stał się odcinek poświęcony witaminom zawartym w brzoskwińskich i potem cała Polska piła koktajl brzoskwińowy. Krzysztof z kolei pracował w radiu i co tydzień prowadził audycję pt. : "Rzodkiewka i selerek" idą na spacer. Ponadto obaj panowie promowali rzepę, jako źródło najlepszych niezbędnych organizmowi mikroelementów. Dzięki tym programom na polskich stołach znalazły szersze zastosowanie żurawina, jeżyna oraz porzeczka jako dodatek do mięs. Kiedyś Grzegorz zatytułował swoją audycję: "Gorzkie warzywa w wywarze na parze" i ciekawie opowiadał o sposobach przygotowywania szparagów.

Wersja dla ucznia:

Grzegorz i Krzysztof zajmowali się promocją zdrowej Pierwszy od lat przygotowywał potrawy ze świeżych i owoców, a potem prezentował je w swoim programie telewizyjnym. We wrześniu bardzo popularny stał się odcinek poświęcony witaminom zawartym w i potem cała Polska piła koktajl brzoskwińowy. Krzysztof z kolei pracował w radiu i co tydzień prowadził audycję pt. : "..... i selerek" idą na spacer. Ponadto obaj panowie promowali, jako źródło najlepszych niezbędnych organizmowi mikroelementów. Dzięki tym programom na polskich stołach znalazły szersze zastosowanie żurawina, jeżyna oraz jako dodatek do mięs. Kiedyś Grzegorz zatytułował swoją audycję: "Gorzkiew wywarze na parze" i ciekawie opowiadał o sposobach przygotowywania szparagów.

Zasady ortograficzne - materiał dla nauczyciela do wyboru:

RZ i Ź – zasady pisowni

We współczesnej polszczyźnie przedniojęzykowo-dziąsłowa bezdźwięczna głoska szczelinowa Ź może być zapisywana jako Ź lub jako połączenie liter RZ. Dzisiaj różnica w brzmieniu nie jest słyszalna. Jednakże przed laty obie głoski wymawiano inaczej. W wyrazach, w których obecnie znajduje się RZ, niegdyś funkcjonowało miękkie R (R'), wciąż obecne w niektórych językach słowiańskich (np. ros. morie a pol. morze). Z czasem, pod wpływem zmian zachodzących w wymowie, dołączyła do niego spółgłoska Ź. W jej sąsiedztwie miękkie R stopniowo zanikało, aż stało się zupełnie niesłyszalne.

Ż – zasady pisowni

Ż piszemy, gdy **w wyrazie i w odmianie lub w formie pokrewnej zachodzą następujące wymiany:**

- **Ż na DZ**, przykłady: *koleżanki – koledzy, księża – księdza*
- **Ż na G**, przykłady: *książka – księga, odważnik – waga*
- **Ż na H**, przykłady: *watażka – wataha, drużyna – druh*
- **Ż na S**, przykłady: *niżej – nisko, węższy – wąski*
- **Ż na Z**, przykłady: *każę – kazać, obrażony – obraza*
- **Ż na Ż (ZI)**, przykłady: *zamrożony – mroźny, duży – duzi*

W wielu wyrazach Ż występuje **po literach R, L, Ł:**

Przykłady: *różnąć, żelźtał, lże*

Od tej reguły istnieją jednak wyjątki, jak np. *współrzędny, półrzadka*.

Ż piszemy, gdy **wchodzi ono w skład partykuły -że lub -ż.**

Przykłady: *jakże, wszakże, jakiż, takiż*

Ż występuje także **po literze N w wyrazach zapożyczonych**

Przykłady: *branża, rewanż*

Ż należy pisać też **w następujących wyrazach rodzimych: gżegżółka, piegża, mżawka, wżdy oraz zawżdy**, a także **we wszystkich pochodzących od nich formacjach**, Przykład: *mży*

RZ – zasady pisowni

RZ piszemy, gdy **w wyrazie i odmianie lub w formie pokrewnej zachodzą następujące wymiany:**

- **RZ na R**, przykłady: *marzec – marca, wierzyć – wiara*
- **RZ na RR**, przykłady: *jarzyna - jar - jarskie*

Ponadto w ramach grupy języków słowiańskich można posługiwać się zasadą wymiany, jeśli w dwóch przykładowych językach występuje ten sam źródłosłów.

Przykłady: rzeka - "riczka"

Warzywo - warzyć - "waryty"

RZ występuje także **w następujących końcówkach wyrazów: -erz, -arz, -mierz, -mistrz**

Przykłady: *kominiarz, stolarz, kolarz, malarz, pieśniarz, bramkarz, harcerz, tancerz, Włodzimierz, ogniomistrz, kapelmistrz*

RZ występuje też **po następujących spółgłoskach: P, B, T, D, K, G, CH, J**. Tutaj warto odnotować, że po spółgłoskach bezdźwięcznych, a więc po P, T, K i CH, RZ wymawiane jest w sposób bezdźwięczny, jak SZ (np. kszak).

Przykłady: *przodek, brzeg, strzał, drzwi, krzak, rozgrzany, chrzan, obejrzeć*

Istnieje wiele wyjątków od przedstawionej tu reguły.

Przykłady: *bukszpan, pszczoła, pszenica, wszystko zawsze, wszędzie, kształt, kszyk* (gatunek ptaka), *Kapsztad, Łapsze, Pszczyna*,

Wyjątkami od powyższej reguły są także formy wyższe i najwyższe przymiotników utworzonych przez dodanie przyrostka -szy

Przykłady: *najlepszy, najszybszy, krótszy, największy, najpilniejszy*.

Po spółgłoskach P, B, T, D, K, G, CH, J piszemy Ż, jeśli dodajemy do nich partykułę –że, np. *zróbże, ugotujże*. Podobna sytuacja zachodzi wówczas, gdy rozpoczynający się literą Ż rdzeń wyrazu znajduje się po przedrostku zakończonym na jedną z tych spółgłosek (*obżartuch, zżyty*).

Duża liczba wyjątków oraz zatarcie się różnic w wymowie mogą utrudniać wybór pomiędzy RZ a Ż. Jeśli wymienione tu reguły nie przyniosą ostatecznego rozstrzygnięcia, odpowiedzi należy poszukać w słowniku ortograficznym.

Istnieje także "rz" niewymienne, którego pisownię trzeba zapamiętać.

Przykłady: barbarzyńca, rzadki, towarzyski, burza, burzyć, rządzić, twarz, jarzębina, rzecz, uderzyć, rzeczownik, korzeń rzeka, urząd, korzeń, rzemień, wierzba, kurz, rzemiosło, narząd, rzeński, zarzut, rzeźbić, zmierzch, zarządzać, porządek, zorza, porzeczka, tchórz, zwierzęta.

Uzupełnienie do tematu lekcji:

Co mają ze sobą wspólnego jar i jarzyna (etymologia):

Dawni Słowianie nazywali tak porę roku, od której zaczynano liczyć początek roku, czyli wiosnę. *Jar* – pora wiosenną, siew wiosenny – tak mówiono i pisano. Posługiwano się określeniami *jare zboże, jara roślina*, czyli coś, co było siane *na jarze*, tzn. na wiosnę, i jeszcze w tym samym roku zebrane.